

RIMSKA ZGODOVINA - dr. Rajko BRATOŽ

Periodizacija

- obdobje rimske republike (približno od l. 500 BC do zatona republike);
- cesarska doba (od nastopa Avgusta l. 30/31/27 BC do Deoklicijana l. 284 AD);
- pozna antika (to obdobje je povsem različno od prejšnjih; traja nekako od Deoklicijana, pa do konca 6. stol. L. 600 je prelomno, ker je v Bizancu prišlo do redukcije ozemlja s strani Slovanov in Arabcev, prav tako je bilo izgubljeno približno 80% Italije, zaradi česar se je v Rimsko cesarstvo "razprostiralo" le še na območju Trakije in J Balkana. Latinščina kot jezik države se je v 7. stol. zamenjala z grščino, spremenilo pa se je tudi težišče države.).

Historiat rimske zgodovine

Rimska zgodovina je glede na obseg virov pomembnejša in večja od grške. Grška kultura je sicer dosegla večji klturni razvoj, vendar pa je rimska zgodovina pomembnejša davčnem, pravnem, ... pogledu. Kultura na Z se je praktično nadaljevala v SV, kar se je kasneje tudi potrdilo z imenovanjem Karla Velikega za Rimskega cesarja.

Ukvarjanje z rimsko zgodovino je najtesneje povezano z idejo rimske države, z idejo Rima kot središčem sveta.

Pomembnejši pisci in dela za to obdobje:

Teofanova kronika

Zonorova zgodovina iz 12. stol.; pri pisanju tega dela se je opiral na Kasia Diasa, ki je pisal o obdobju od začetka Rima pa do 3. stol.

Avtorji v Bizancu niso več znali latinsko, zato so od antičnih del uporabljali tista, ki so bila pisana v grškem jeziku, teh pa je bilo, glede na obseg, več kot latinskih. Pomembno pa je, da so uporabljali tudi tiste vire, ki jih imamo danes za izgubljene.

Cerkveni zgodovinar, ki se je ukvarjal z Rimljani je bil Nikeforus Kalistus v 1/2 14. stol. Zanj je značilno, da je prepisoval Evzebijja, Sokrata, Sozomena in Teokreta, praktično tiste avtorje, ki so pisali o temi, ki ga je zanimala.

Rimska ideja se je nadaljevala in živela še naprej v Bizancu, kar se lepo kaže na področju prosvetne in cerkvene zgodovine. Bizantinska historiografija frugače ni bila zelo velika, vendar se je v tisočletju njenega obstoja naralo sorazmerno veliko del. Na Z je rimska ideja prav tako preživela in prišla do izraza v germanskih državah na tleh nekdanjega Z Rimskega cesarstva. V ostalih negermanskih državah pa rimska ideja ni igrala nobene pomembne vloge (prim. Slovani in druga nomadska ljudstva).

V Gotskem kraljestvu, ki je obsegalo del takratne Italije in Z Balkan, z približno 5-10 milijoni prebivalcev, od katerih pa je bilo le okoli 100.000 Gotov, ki so se s časom romanizirali, so pravno, upravno in drugače posnemali Rimljane, le da so vnašali germanske elemente. Germanski del je v tej državni tvorbi procentualno sestavljal majhno elito, medtem ko je ostalo prebivalstvo živelo tako kot prej. Vsa germanska ljudstva so se s časom romanizirala.

Dela, ki so se ohranila iz tega obdobja so bile razne kronike pisane v latinščini. Srednjeveški kronisti so poganske avtorje prezirali ali pa jih namerno spregledali. Iz pozne antike so prevzeli kronike od katerih jim je bil Hieronimov prevod Evzebijjeve kronike, katero je nadaljeval do l. 378, za vzgled pri pisanju novih, nekateri avtorji pa so s pisanjem svoje kronike pričeli kar v l. 378 in tako nadaljevali Hieronimovo kroniko.

Orozij: Zgodovina proti poganom - to delo je bilo napisano pod vplivom Avguštinovih idej iz dela *De Civitate dei*. V tej svoji svetovni zgodovini je veliko pisal o rimski cesarski dobi, kajti takrat je deloval Kristus in prišlo je do pojava krščanstva.

Aguštinovo Božjo državo (*De Civitate dei* - Božja skupnost, Družba ljudi) lahko smatramo za prvo SV filozofsko delo. V delu je kljub temu veliko zgodovinskih remincenc, kajti Avguštin svoje teze argumentira na podlagi zgodovinskega razvoja.

Vsa SV dela večinoma prinašajo kompilacije antičnih del, katerih izvorniki so se že izgubili in zato niso preveč izvirna, so pa zanimiva za zgodovinarje znanosti. Vendar pa je bilo število antičnih avtorjev na katerih je baziralo SV znanje izredno majhno, približno 3 do 4 avtorji.

Za časa renesanse se je v Italiji z raziskovanjem rimske zgodovine ukvarjal Petrarca, ki je v 1/2 14. stol. študiral Livija in izdal deli *Spis o odličnih ljudeh* (obravnaval je čas od Romula pa do zgodnje cesarske dobe) ter *Afrika* (obravnaval čas Habibalovih vojn). Iz enakega obdobja je pomemben tudi Cola di Rienzo, politik, ki je kot prvi za argument v boju proti aristokraciji uporabil antični zakon umestitvi cesarja iz konca l. 69 ali 70 (*lex de imperio Vespasian*). Livija je bil v obdobju renesanse glavni vir za preučevanje rimske republike, tako da ga je študiral tudi Machiaveli. Po l. 1500 je bila natisnjena množica latinskih tekstov takrat še nepoznanih avtorjev Cicera, Tacita in drugih.

Prvi pravi zgodovinar rimske dobe je bil Carolus Sigonius iz S Italije, ki je v 2/2 16. stol. preučeval epigramska besedila. Bil je tudi prvi, ki je postavil kronologijo cesarstva in opisal čas do cesarja Deoklicijana. Center raziskav tega obdobja se konec 17. stol. prenese v Francijo, za tem pa v Anglijo in Nemčijo. Okoli l. 1600 je Evzebijev kroniko raziskoval Shaigerus, ki je bil tudi prvi, ki je spregledal pomen epigrafskih virov; prvi, ki pa je pred pisanjem o obdobju potoval po pokrajini pa je bil Cluverius.

Historiografija v 17. stol. se je v Franciji nadaljevala z metodo tekstne kritike, ki so jo zasnovali bolandisti. De Tillemont, ki je umrl l. 1698, je v duhu tistega časa za katerega je bilo pisanje ogromnih del, napisal *Zgodovino cesarjev* v 5 knjigah in *Cerkveno zgodovino* v 16 zvezkih, katere študije naj bi služile za proučevanje cerkvene zgodovine in so aktualne še danes, kajti avtor je bil izredno nadarjen erudit. Za njem v 1/2 18. stol. ni nastal noben omembe vreden spis. L. 1734 je nato Montesquieu napisal filozofski spis, ki je obravnaval čas od nastanka Rima pa do padca Bizanca in v katerem je razmišljal o veličini Rimljanov in vzrokih za njihov propad.

V 2/2 18. stol. je prišlo do nastanka vrste arheološko obarvanih del. Okoli l. 1790, v istem času kot je Linhart izdal *Poiskus zgodovine Kranjske ...*, je Gibbon napisal delo v katerem je zajemal obdobje od smrti Marka Avrelija l. 180 pa do padca Bizanca l. 1453. Samo delo je ob nastanku veljalo za izvrstno, vendar je imelo nekaj minusov in plusov. Gibbon je v delu uporabljal izredno lep jezik, tako da je njegovo delo smatrano za klasiko angleške zgodovinske proze, vendar pa sama uporaba virov ne dosega tega nivoja zaradi premajhne kritičnosti, medtem ko je njegova osrednja ideja našla vrsto privržencev in nasprotnikov, saj za vzrok popada postavi krščanstvo. Ta njegova ideja izvira morda tudi iz tega, da je bil po prepričanju liberalno usmerjen avtor in član angleške protestantske cerkve.

Začetke znanstvenega raziskovanja lahko postavimo v pozno Napoleonovo dobo, nakar se je razvoj prenesel v nemške dežele, ki so dominirale predvsem v 19. in začetku 20. stol. Nемеc Niebuhr, rojen v Kopenhagnu, je l. 1811/12 napisal *Rimsko zgodovino* v dveh zvezkih, ki pa pomeni novost v pogledih na vire, kajti Livija, po katerem se je do takrat pisalo zgodovino Rima, je podvrgel kritik. Delo je pisal preko študije agrarnih razmer, pomagalo pa mu je tudi njegovo izredno znanje univerzalne zgodovine. Samo delo je težko za brati in zato mnogim takoj ni bilo všeč, vendar pa je po avtorjevi smrti pričelo pridobivati na vrednosti, tako da je v 60-ih letih 19. stol. že veljal za utemeljitelja modernega nemškega zgodovinskega, kajti prinesel je nove ideje in metodologijo.

Za največjega raziskovalca rimske zgodovine velja Theodor Mommsen (1817-1903), čigar opus ima okoli 1500 naslovov. S svojimi deli je posegal na vsa področja rimske zgodovine in študiral pravne tekste, kulturo, napise in drugo. Bil je polihistor in specialist. Njegovo glavno delo je *Rimska zgodovina*, ki je obsegala obdobje od začetka Rima pa do pozne cezarijske dobe, nakar je dodal še zvezek o provincah

Rimskega cesarstva. Četrti zvezek ni izšel za časa njegovega življenja in je bil nato natisnjen naknadno. L. 1902 je dobil nobelovo nagrado. Pisal je na interpretiven način in zelo angažirano, vidijo pa se tudi njegovi posegi v tekst. Spadal je k nemškimi liberalcem, ki so bili nasprotniki junkerstva, zanje pa je bil značilen tudi odklonilen odnos do Slovanov. V svojem delu je vlekel paralele med preteklostjo in sedanostjo, kar je posledično prineslo, da se delo da krasno brati, vendar pa je v znanstvenem pogledu to slabo, saj se avtor v pisanju na takšen način zmoti v primerjavi dogodkov, ki so v sodobnosti le nekoliko drugačni. V slovenščino je delo prevedel Jože Kastelic. Kljub temu, da je za delo dobil nobelovo nagrado, ga ni cenil. Napisal je tudi druga pomembnejša dela:

- Rimsko državno pravo (napisano v večjem obsegu kot prej 2.000 - 3.000 strani);
- Rimsko kazensko pravo;
- Zbirka rimskih napisov;
- vrsta drugih važnih tekstov:
 - Kasidorjev kodeks;
 - Teodozijev kodeks;
 - Julianusov kodeks.

Od vseh naštetih sta najpomembnejša prvo in tretje delo.

Mommsen je imel veliko število učencev, sam pa je bil bolj samouk in ni imel nekega učitelja.

Beloh je ustvarjal v 2/2 19. stol in 1/3 20. stol. ter je bil kot raziskovalec nekoliko pomembnejši za grško zgodovino. Bil je naravoslovno usmerjen s čemer je rušil tudi avtoriteto klasičnih filologov ter predstave, da so pomembne osebnosti (npr. Cezar) potiskale zgodovino naprej. Pisal je predvsem demografske reiskave s katerimi je segel tudi v srednji in novi vek.

Drugi pomembni avtorji so tudi DESSAU, ki je bil pomemben epigrafik in vojaški zgodovinar, O. HIRSCHFELD - vojaški zgodovinar, DOMASZEWSKI, O. SEECK, specialist za pozno antiko ki je napisal deli Zgodovina zatona Rimskega cesarstva in Noticia Dignitatum, Getano DE SANCTIS, učenec Beloha (ta je svoje učence pridobil predvsem v Italiji, kjer je tudi živel zaradi znanstvenih težav), je napisal v 7 knjigah Veliko rimsko zgodovino z obsegom do l. 133 AD, v katerem pa je bil morda celo nekoliko preveč kritičen od antičnih virov.

Iz močne francoske historiografije lahko izpostavimo A. PIGANIOLA, katerega lahko označimo kot hudega polemika glede pogledov nemških kolegov. Tako je trdil, da so Rimsko cesarstvo umorili Germani. Ukvarjal se je predvsem z modernimi temami s področja rimske zgodovine, kot je npr. proučevanje strukture zgodovine, iger, davkov, katestrov in s tem povezano proučevanje agrarne ureditve. Napisal je delo Pregled rimske zgodovine, ki je bilo namenjeno kot učbenik za študente na univerzi. Drugačee pa vsa njegova dela blestijo po jasnosti.

M. ROSTOVCEV je bil Rus, rojen v Kijevu, ki je kasneje do Oktobrske revolucije delal na univerzi v Sant Petersburgu, kjer se je kot docent ukvarjal predvsem s temami gospodarske in socialne zgodovine ter zgodovine, ki je zadevala ozemlje ruske države (Skiti, ..). Med Oktobrsko revolucijo mu je uspelo zbežati na Z, kjer je kljub svoji slabi angleščini najprej poučeval na Oxfordu od koder je kasneje odšel v ZDA, kjer pa je vodil tudi nekatere raziskave in postal eden najpomembnejših "ameriških" zgodovinarjev, ki so se ukvarjali s to temo. Vsa svoja dela je prvo, ko je bil še mlad pisal v nemščini kasneje pa v angleščini. Znan je bil po tem, da je obvladal vse vire in vse potrebne jezike za njihovo preučevanje, drugače pa je bil tudi odličen arheolog (podobno kot Mommsen, le da on ni uporabljal arheologije, ki še ni bila tako razvita). Njegovo delo pade nekako pol stoletja za Mommsenom.

L. 1926 je napisal delo Socialna in gospodarska zgodovina Rimskega cesarstva. Samo delo je napisano na sugestiven in interpretativen način, pri čemer se v ozadju vidi njegov negativen odnos do Oktobrske revolucije, ki je bila zanj zmaga zaostalega dela družbe. Iz tega je izpeljal tudi svojo trditev oz. temeljno razlago, da je do propada Rimskega cesarstva prišlo, ker so kmečki sloji v rimski državi, iz katerega se je rekrutirala vojska, v 3. stol. uničili rimsko državo in višje sloje - elito tudi fizično.

Težišče dela raziskovalca R. SYMEa, velikega formata, pade v 2/2 20. stol. L. 1939 je napisal delo Rimska revolucija, v katerem je obravnaval čas od propada rimske republike pa do nastanka cesarstva.

Tudi pri njem se v delu odsevajo dogodki časa v katerem je živel, kajti podal je trditev, da je prehod iz rimske republike, prehod v tiranijo oz. diktaturo (vpliv vzpona nacizma, komunizma - stalinizma, ...). V povojni dobi pa je napisal še nekaj monografij:

- o Tacitu v kateri je na podlagi Tacitovega dela obravnaval prvo stoletje rimske cesarske zgodovine;
- o Selustiju pri katerem je obravnaval pozno obdobje rimske republike;
- opus razprav napisanih v 7. knjigah, v katerih je dal povdarek prostoru podonavja za katerega je bil strokovnjak in še nekatere druge.

Danes pregled nad celoto izdane literature ni več mogoč, vendar pa se je odprlo vrsta raziskovalnih področij:

- prozografogija;
- ekonomska zgodovina;
- socialna zgodovina;
- sužnji v antiki;
- vsakdanje življenje;
- vloga in pomen žensk v rimski družbi;
- razvoj državnosti.

Na slovenskem področju je zanimanje za rimsko zgodovino dokaj staro.

Prvi, ki se je začel ukvarjati s to temo je bil Janez VITRINJSKI v 1/2 14. stol. z sicer nekoliko nepomembnim delom *Chronica Romanorum*, ki je sumaren pregled rimske republikanske zgodovine. Zanimanje za to temo se je nato nadaljevalo v humanizmu s strani neznanega avtorja iz dvora Celjskih grofov.

V baroku so se z rimsko zgodovino ukvarjali:

- Martin BAUČER: Zgodovina Norika in Furlanije, je bil jezuit iz Gorice, ki pa je delo pisal v latinščini, rokopis pa je bil nato založen oz. shranjen v knjižnici. Zaradi tega delo ni zelo poznano, prvi slovenski prevod pa je doživelo l. 1975 v Torontu. V delu se je ukvarjal z pregledom predvsem Furlanske zgodovine, pri tem pa ga je zanimala tudi cerkvena zgodovina, zaradi katere pa je v delo vključeval tudi neantične vire. Drugače pa se vidi, da je poznal veliko virov.

- Janez Ludvik SCHÖNLEBEN (1618-1681) je bil izobražen avtor in znan teolog, ki je živel v Ljubljani. Napisal je dela *Carniolia atikna at nuova* in *Prosvetno*, cerkveni anali slavne vojvodine Kranjske. Zadnji tekst je v latinščini, v njem pa začne z pisanjem zgodovine na tem področju s prihodom Argonavtov in nadaljuje s celo rimsko zgodovino. Delo je obsežno, in v vsem svojem obstoju še ni bilo prevedeno niti ponatisnjeno. Avtor je bil izrazit polemik.

- Janez Vajkard VALVASOR (1641-1693) je v nemškem jeziku napisal svoje slavno delo *Slava vojvodine Kranjske*, ki je bilo enciklopedično zasnovano. V njem je želel zbrati vse kar se o kranjski ve, od tega pa je v štirih zvezkih antičnemu obdobju namenil kar 350 strani, od tega je bilo 240 strani namenjenih posvetni vsebini, ostalo pa razvoju krščanstva. Zgodovino je prav tako začel z prihodom Argonavtov in jo končal z padcem Karantanije. V 2000 letni zgodovini Kranjske je tako izpostavil:

- Oktavijanovo vojno v Iliriku, kar je pojmoval kot okupacijo Kranjske in;
- državljansko vojno v Karantaniji med pogansko in krščansko stranko, z kasnejšim padcem Karantanije.

L. 2000 je Jože KASTELIC objavil članek oz. razpravo v kateri je primerjal antične tekste, Valvasorjeve tekste in ilustracije v delu.

V prosvetljenski dobi se je z to temo ukvarjal Anton Tomaž LINHART v svojem delu *Poizkus zgodovine Kranjske in ostalih Slovanov dežele Avstrije*. Pisal je v nemškem jeziku, delo pa je obsegalo dve knjigi, namen pa je imel napisati tudi tretjo, vendar ga je prehitela smrt. V prvi knjigi, ki je tudi obsežnejša, obravnava antično zgodovino Kranjske, v drugem zvezku pa obdobje pozne antike, preseljevanje narodov in propad Karantanije do l. 800.

To delo je prvo monografsko zasnovan prikaz zgodovine, z izčrpnim prikazom rimske dobe in povdankom na zgodovini ljudstev na te področju. Delo je bilo v slovenščini izdano l. 1981.

V 19. stol. ni bilo napisanih veliko del s področja antične zgodovine; stanje se je nekoliko spremenilo šele proti koncu stoletja in na prehodu v 20. stol. V tem obdobju so pri nas delovali:

- arheolog Walther SCHMIDT (1875-1951), ki je v prvem desetletju 20. stol. deloval na izkopavanjih Emone in objavil monografije za arheologijo, locirati pa je želel tudi nekatere kraje - Noreja, Metulum.

- Balduin SARIA je bil ptujski Nmec, ki se je izobrazil na dunajski univerzi. Obravnaval je različne teme iz rimske zgodovine, drugače pa je svoje zanimanje usmerila na področje širšega Balkana. Z HEIFELLERJEM je izdal Zbirko antičnih zapisov, napisal pa je tudi vrsto člankov o Noriku in Iliriku, v katerih je začel tudi z poizkusom moderne vojaške zgodovine.

V povojni dobi se je uveljavil J. KLEMENC, ki se je šolal na zagredški univerzi, pomemben pa je tudi zaradi izkopavanj v Ptuju in Šempetru.

Jože KASTELIC je s težiščem svojega raziskovanja segel v antiko in prazgodovino. Eno njegovih pomembnejših del je prevod in priredba Mommsenovega, z nobelovo nagrado nagrajenega, dela. Poleg tega pa je napisal tudi Študijo o Valvasorju v kateri je analiziral njegovo vedenje. Kot arheolog pa se je ukvarjal z pre zgodovino, antiko in zgodnjem SV. Iz tega dela njegovega delovanja je pomembna Monografija o Šempeterskih izkopanih nagrobinkih

Jaroslav Šašelj (1926-1988) se je kot drugi po Sarii, iz našega okolja, uveljavil v mednarodnem okolju. V teku svojih raziskovanj je izdal Zbirko rimskih napisov na področju Jugoslavije v treh zvezkih, nekaj topografsko zgodovinskih del (Claustra Alpiarum Iliorum, ...) in morda njegovo najpomembnejše delo Opera selecta, v katerem je zbranih njegovih 90 razprav in je morda najtehtnejši prispevek, za to obdobje, pri nas.

Pregled rimske socialne zgodovine - obdobje od pozne republike do poznega cesarstva

V 19. in 20. stol. je bila rimska družba predmet različnih razlag, ki pa so bile povezane s trenutnimi političnim stanjem. Vendar pa te interpretacije že takrat, predvsem pa danes niso bile popolnoma točne.

Marksizem je tako razlagal rimski razvoj na podlagi razrednega boja in pri tem uporabljal napačne izraze - razred, sloj, boržuazija, plemstvo, ..., katere je iz sedanosti vnašal v razlaganje preteklosti; kar pa ni popolno pravilno. Iz tega obdobja obstajajo tudi dela, ki so jih pisali uveljavljeni zgodovinarji, ki so sicer manj pod vplivom ideologije, vendar so kljub temu zaznamovana z časom v katerem so nastala. Eden iz med takšnih zgodovinarjev je bil ROSTOVCEV, ki je promoviral v tistem času uporabljeno terminologijo, ki pa je bila sporna; zasledimo jo tudi pri naših zgodovinarjih oz. raziskoalcih, ki so se ukvarjali s tem obdobjem.

Izraz razred - CLASSIS je sicer rimskega izvora, vendar pa je bila njegova takratna uporaba drugačna in bolj ozka. Pri uvrstitvi v razred - classis je bilo potrebno zadostiti cenzurskemu classisu, reformi podobni Solonovi iz antične Grčije, s katero je bil prebivalec uvrščen v določen razred. Za poimenovanje te skupine je bolj uporaben pojem sloj ali stan, pri čemer pride v ospredje socialno politični in pravni položaj posameznika.

Podobna neustreznost se kaže v:

- enačenju rimskega proletariata z novodobnim proletariatom, kar ni pravilno;

- enačenje rimske meste elite z meščanstvom, kar je zopet napačno, saj je rimska mestna elita bila nižje plemstvo, katereih osnova je bila zemljiška posest in ne denarni posli s katerimi se je kasneje ukvarjalo meščanstvo;

- naslov viteza so v republikanski dobi dosegli tisti, ki so bili uspešni v denarnih poslih (trgovci) in so z pridobljenim bogastvom dosegli cenzus za uvrstitev v ta razred. Kasneje so se vitezi pojavili kot nosilci

birokratskih funkcij in višjih vojaških položajev. Možno je, da bi za ta sloj uporabili pojem plemiči, vendar pa bi pri takem poimenovanju prišlo do problemov kako poimenovati drugo plemstvo.

Géza ALFÖLDY je v svoji Rimski socialni zgodovini podal svojo členitev rimske družbe. Zgradbo je ponazoril z izredno koničastim enakostraničnim trikotnikom, z kratko osnovo. V vrh tega trikotnika je uvrstil višji sloj prebivalstva, ki je sestavljal le 1 % rimske družbe, v ostali spodnji del trikotnika pa je uvrstil ostale sloje. Višji sloj so tako sestavljali INPERATOR, z svojo družino (1 + družina), majhen sloj SENADORES z družinami (600 + družine), EQUITES (20.000 + družine), DECURIONES oz. člani mestnih svetov (to so bili najbogatejši pripadniki mesta oz. plemiči, ki so bili prijavljeni v mestih; cenzus za vključitev v ta razred je bil na periferiji 100.000 sestercev, medtem ko v Rimu kar 1.000.000 sestercev; v vsakem mestu jih je bilo 100, kar za okoli 1.500 mest v imperiju doprinese k 150.000 ljudi h katerim moramo prišteti tudi njihove družine) in na mejnem območju te razdelitve pa so bili veterani, ki so v ta razred prišli po 20 - 25 letih služenja v vojski. Skupaj, po ocenah, je bilo tega previligeranega prebivalstva približno 0.5 milijona.

V spodnji del piramide je spadal ostanek prebivalstva, ki je predstavljal kar 99 % delež. Ta skupina se je delila na tri sloje. Najvišje so bili INGENUI, ki so bili svobodni in so živeli od svojega dela, sestavljali pa so prevledujoči sloj prebivalstva v imperiju, ta sloj pa je bil tudi nosilec gospodarskega razvoja. Pod ingenui so bili LIBERTINI oz. osvobodenci, ki so bili osvobodeni sužnji, sam pojav pa je bil v Rimu zelo pogost. Pod libertini pa so bili le še SERVI oz. sužnji, ki drugače sploh niso spadali v pravno družbeno piramido rimske države.

Vse to so bile pravne kategorije; v sami piramidi pa je bila prisotna tudi izrazita družbena mobilnost v obe smeri po lestvici. Za svobodne ljudi - ingenuie je bil najlažji vzpon možen preko vojske, v kateri so lahko služili edino svobodnjaki - turej oni, in so se na lestvici dvignili ob upokojitvi ali pa ob zasluženem odlikovanju za hrabrost.

Osvobodenci - libertini so bili ekonomsko najbolj napreden sloj in so v prvem stoletju nastopali kot cesarjevi ministri. Ker v vojski niso smeli služiti, so si svojo moč in vpliv pridobili preko trgovanja, v nekaterih primerih pa so bili celo tako uspešni, da so imeli večje premoženje kot kakšen senator. Njihova osvoboditev je bila največkrat povezana z raznimi obveznostmi (npr. je starejši lastnik sužnja, le tega osvobodil v zameno, da bo zanj skrbel do smrti).

Sužnji so bili nekakšno orodje, vendar so kljub temu nekateri cesarski sužnji bili tako vplivni, da so imeli svojo vojaško stražo in svoje sužnje, kljub temu, da po zakonu niso smeli biti lastniki kakršnega koli premoženja. Po osvoboditvi so postali libertini, njihovi potomci pa ingenui, ki so že lahko služili v vojski.

Predvsem posebnost v razdelitvi, da so sužnji imeli sužnje, je sprožila diskusijo o tem kaj je rimska družba, kajti družbena struktura naj nebi dajala možnosti za razredno ureditev.

Lastniki zemlje so v rimski državi bili skoraj vsi, tako da delitev preko lastništva zemlje ni mogoča. Cesarski sužnji so se za nekaj časa celo povzpeli na mesto takoj za cesarjem - Klavdijevi ministri v 1. stol., senatorji na najvišjih vojaških položajih pa so se celo bali inšpekcije vojske kateri so poveljevali, s strani nekdanjih sužnjev, ki so bili v službi cesarja (to od Hadrijana naprej ni bilo več mogoče).

Anomalije, ki so onemogočale tvorjenje razredne ureditve so bile tudi:

- razlike med bogatimi in revnimi;
- razlike med svobodnimi in nesvobodnimi (nekdanji sužnji so nadzorovali delovanja senatorjev);
- razlike med razmerjem državljan in nedržavljan (državljan imperija so lahko postali le prebivalci Italije in tisti, ki so v provincah opravljali kakšno državno službo - decuriones);
- razlike med domačim prebivalstvom in tujci, ki so prišli čez mejo;
- razlika med prebivalci mest in podeželja;
- razlike med spoloma.

Vse te do sedaj naštetih razlike so imele predvse, ekonomsko ozadje, vendar so bile poleg teh pomembne tudi druge družbene ureditve, kot npr.:

- družina-dom;

- vaška-mestna ureditev;
- skupnost vojakov v vojaški enoti.

Te skupine niso bile odvisne od ekonomske ureditve, ampak so se vezali na podlagi verskih prepričanj, družinskih vezi, ...

V času krize 3. stol. je obstajala velika družbena skupina, ki je izstopila iz pravnega in družbenega reda, sestavljali pa so jo pobegli sužnji in svobodni mali metje, ki niso zdržali pritiska veleposestnikov. Ti so nato sbežali največkrat v puščavo; takšen primer poznamo že od prej iz Egipta, poimenovan pa je bil ANACHÓRESIS. Ti ubegli ljudje so bili ilegalci oz. razbojniki in so se v skladu s tem poimenovanjem tudi preživljali. Druga takšna oblika izstopa iz družbanega in pravnega sistema pa se je pojavila v 4. stol., ko so se ljudje vseh družbenih slojev poskušali prebiti v cerkvene službe oz. organizacijo in se tako izogniti državi - cerkev je bila namreč previligerana. Enak primer nam je znan iz 5. in 6. stol., ko so v državo že množično vdirala barbarska ljudstva in za obrambo meja je bila potrebna ogromna vojska. Ker ljudje vseh družbenih slojev niso želeli služiti v vojski so raje postali menihi.

Od Hadrijana naprej pa vse do propada imperija je obveljala nova kazensko-pravna ureditev. Družba se je namreč razdelila le na dva razreda in seveda sužnje, ki niso bili nikoli priznani kot člani družbe. Prvi razred se je imenoval HONESTIORES, drugi pa HOMILIORES, razlike med njima pa so bile predvsem v tem, kako se z obtožencem lahko rana med kazenskim postopkom. V sloj honestiores je spadal ves zgornji sloj po prejšnji piramidasti ureditvi, skupaj z veterani. Za ta sloj močenje med kazenskim postopkom ni bilo dovoljeno, sama eksikucija oz. smrt pa tudi ni smela biti ponižujoča; uporabljalo se je lahko le obglavljenje. V nižji razred homiliores pa so spadali vsi drugi razredi razen sužnjev. Zanje je med kazenskim postopkom bilo dovoljeno mučenje, kot najhujše oblike usmrtitve za to skupino pa so veljali sežigi, križanje ali pa izpostavitve divjim živalim. Kasneje je Deoklicijan v ta razred uvrstil tudi vse kristjane, ne glede na to v kateri sloj so spadali - tudi npr. senatorje.

Predvsem zadnja razlika kaže na dvodelnost rimske družbe.

Demografija in mobilnost

Številčni podatki so redki, če pa že obstajajo, se nanašajo le na posamezne sloje. Na podlagi posamičnih podatkov pa tudi ni mogoče dati neke sodbe, saj se ne ve kakšna je bila metodologija zbiranja podatkov (ali so se šteli vsi člani družin, ali samo moški, ...).

Problemov v zvezi z demografijo so se lotevali najbolj prodorni raziskovalci na tem področju. Tako je BELLOH podal oceno, da naj bi v rimskem imperiju bilo med 50 in 60 milijonov prebivalstva skupaj z sužnji, medtem ko novejši raziskovalci trdijo, da je ta številka dosegla tudi 80 milijonov. Na italijanskem polotoku naj bi bilo nekako med 7 in 14 milijonov prebivalstva.

Za Rim je znanih nekaj števil. Pod Cezaejem naj bi tako državno pomoč v žitu dobivalo kar 320.000 moških; enaka številka se ponovi za časa Avgusta, nakar se zmanjša. Če operiramo s številko 320.000, kateri pridamo število družine, prištejemo srednji sloj, ki se je sam preživljal in plemstvo, ki pa je obsegalo le 1 % prebivalstva, pridemo do števila prebivalcev v Rimu, ki je ocenjeno med 600.000 in 1.600.000.

V rimski republikanski dobi, pred Cezarjem, je prišlo do štetja cenzusa za orožje sposobnih moških pravih let in našteali so kar 910.000 ljudi oz. moških, ki so jih ob splošni vojaški obveznosti lahko vpoklicali.

Kasneje v avgustejskem času je prišlo do štetja rimskih državljanov. Prvo so jih našteali 4.000.000, dvajset let kasneje 4.200.000, za časa konca Avgustove vlade 4.900.000 in v obdobju Klavdija 5.900.000. Za te različne številke se predvideva, da je kriva drugačna metoda štetja, kajti možno je, da so ponekod šteli tudi ženske in otroke, poleg tega pa je število državljanov povečalo tudi povečano podeljevanje državljanstvih pravic.

Do približnega števila prebivalcev rimskih mest pa raziskovalci lahko pridejo tudi preko arheološko topografske razlage, ki pri ugotavljanju števila prebivalcev upošteva več kriterijev, ki so:

- pozidana velikost mesta;

- velikost anfiteatra oz. gledališča (anfiteater v Puli je npr. prevelik za samo mesto, tako da je bil verjetno grajen za širšo okolico);
- zmožljivost vodovodnega omrežja in kanalizacije (upoštevati je zopet potrebno veliko potrošnjo vode v industrijske namene);
- število prijemnikov pomoči v hrani in denarju.

Gosto naseljena območja v imperiju so bila Italija, Egipt, vzhod in Galija, medtem ko so bila redko naseljena območja Anglija, Podonavje, Balkan in druga. Za pozno republikansko dobo se tako predvideva, da je v grško govorečem delu imperija živelo 20 milijonov ljudi in v Z delu imperija, ki je obsegal Italijo, Galijo, Španijo, Podonavje in Balkan, 25 milijonov ljudi oz. da je v celi državi živelo približno 13,5 prebivalca na km². V cesarski dobi po l. 64 AD pa so se številke nekoliko spremenile. V grško govorečem delu je živelo 23 milijona ljudi, na Z pa že kar 38 milijonov ljudi, poleg tega pa je Galija prehitela Italijo v količino prebivalstva na km².

Starostna struktura

Iz Ulpianove tabele lahko za rimsko birokracijo iz začetka 3. stol. ugotovimo, da je bila povprečna starost žensk 22, let in moških 20 let. V Afriki je nam ohranjena dokaj velika množica nagrobnih napisov, ki nam povejo dolžino umrlega, vendar pa jih moramo uporabljati previdno, kajti ugotovilo se je, da je prihajalo ob zapisu starosti do šablonskih zaokrožitev navzgor.

Ljudje so drugače najbolj pogosto umirali pozno poleti in v zgodnji jeseni, to pa predvsem zaradi raznih bolezni, ki so bile vzrok slabega standarda življeja in majhne obrambe proti nalezljivim boleznim. Smrt v vojski, pred krizo cesarstva, napram boleznim ni bila tako velik problem.

Mobilnost

Za imperij je bila značilna agrarna dejavnost, s katero se je ukvarjalo 80 - 90 % ljudi, vendar je za te ljudi veljala tudi izrazita mobilnost, ki pa drugače, predvsem v drugih obdobjih, zanje ni bila značilna. najbolj mobilni so bili seveda vojska, trgovci in sužnji. Mobilnost vojske se je za časa Hadrijana zmanjšala. Sami legijski tabori so pritegnili razne trgovce, ki pa so drugače večinoma potovali iz V proti Z, kot najbolj cenjeni pa so bili Sirojski trgovci. Sužnje je rimska vojska lovila ob mejah cesarstva in tako na leto ujela približno 10 do 15 tisoč barbarov. Predvsem v 2. in 3. stol je prišlo do naseljevanja Germanov na področja rimskega cesarstva, ki so ob nenehnih vpadih tujih ljudstev, izgubila svoje prebivalstvo.

Tako so rimskemu imperiju poznali dve vrsti mobilnosti; mobilnost s katero se je posameznik lahko pomikal po družbeni lestvici v obe smeri in mobilnost s katero so se prebivalci preseljevali po državi ali pa tudi čez njene meje. Poleg tega je obstajalo mnogo pokrajin, ki so bile oddaljene od glavnih prometnih povezav in tam so ljudje živeli po svoje.

Za ozemlje Slovenije demografska slika ni jasna, vendar se predvideva, da naj bi na tem območju živelo od 50.000 do 100.000 ljudi.

Suženjstvo v rimskem cesarstvu

Literarni viri, ki se dotikajo tega področja so iz pravnega, socialnega in drugih področij. Več nam posredujejo predvsem epigrafski viri, kajti število napisov, ki obsegajo to temo sega v 10.000 primerkov.

Bibliografija, ki obsega okoli 5.000 naslovov razprav napisanih v velikih jezikih je l. 1983 napisal E. HERRMANN, medtem ko je pri nas obdobje suženjstva v rimski državi še najbolj obdelal Viktor KOROŠEC v svojem pregledu pravne zgodovine. Na našem območju je o tem pisal tudi Jaroslav ŠAŠELJ, poleg tega pa je prisotnih le še nekaj krajših opisov npr. v enciklopedijah.

Suženjstvo je bilo s početka predvsem pravna ureditev, kajti ljudje so se delili na svobodne ali pa sužnje, ki so bili obravnavani kot lastnina. Po rimski pravni ureditvi je suženjstvo institucija naravnega prava, ko je

nekdo proti naravi podrejen nekemu drugemu - gospodarju, ki ga lahko tudi umori. Po rimskem tolmačenju je suženjstvo enako smrti. Poleg tega sužnji niso bili vključeni socialno-pravno ureditev rimske države. Pravni redi evropskih držav so suženjstvo dovoljevali še vse do 18. stol, tako da se je zaradi tega v 2/2 18. stol. celo začela uveljavljati predstava, da je suženjstvo nekaj samoumevnega.

Vrsto novosti v percepciji suženjstva je prinesel marksizem, ki je suženjstvo razumel kot ekonomski razred. Zanj je bil to nosilni ekonomski razred družbe, vendar so pri tem pozabljali oz. niso upoštevali, da je mnogo pomembnega dela padlo na svobodne ljudi in kolone. V pozni sovjetski državi so začeli opuščati te trdive.

Na Z so se lotili raziskovanja te teme ob uporabi vseh razpoložljivih virov, tudi prenovljenih marksističnih idej. Kot najpomembnejši na tem področju je inštitut v Mainzu, ki se ukvarja z raziskovanjem področja sužnje v Antiki; ustanovil ga je J. VOGT.

Položaj sužnje se je silno razlikoval in so bili zaposleni kot kmetijski delavci, kot kriminalci, ki so delali v rudnikih in kamnolomih, kot podjetniki, nadzorniki svobodnih delavcev, prostitutke, veleposestniki, učitelji, službniki, vojaki, policisti, ... tako da ne moremo govoriti, da so bili pripadniki posebnega "družbenega razreda" z enakim položajem v družbi, ali da so bil enaki po premoženju. Prav tako za lastnike sužnje ne moremo reči, da so spadali v posebni razred sužnelastnikov, kajti imeli so jih sužnji, osvobodenci in svobodni revnejši ali bogatejši posamezniki, vse do cesarja.

Kot epigrafski ostanki so nam ostali nagrobniki, predvsem mestnih sužnje, ki pa v večini primerov ne prikazujejo jasnega statusa osebe, ki je tam pokopana. Tako je v nekaj primerih na nagrobniku ohranjeno le ime pokojnika in nato slika, ki nam priča o njegovem položaju, ali pa moramo status ugotoviti iz konteksta besedila. Če gre za družinske nagrobnike so sužnji prikazani tako, da so naslikani v oddaljenosti od gospodarja ali pa so naslikani nižje oz. manjše (podobno kot na egipčanskih freskah), pri čemer moramo paziti, da ni manjše naslikan otrok, kar pa se razvidi iz konteksta. Znaki, ki kažejo na to, da je pokojnik suženj pa je tudi preprosta obleka v kateri je upodobljen, upodobitev v okovih, v čepečem položaju ali pa upodobitev obraza z posebnimi obraznimi potezami.

O številu sužnje v razmerju do ostalega prebivalstva nam ni ohranjenih podatkov, ker se jih preprosto ni štelo. V obdobju pozne republike in zgodnjega cesarstva se njihovo število ni kaj dosti spreminjalo, vendar je kasneje njihovo število upadlo. Priznan raziskovalec te teme BOVMNT trdi, da naj bi sužnji predstavljali kar 40 % vsega prebivalstva, s tem da se je njihovo število zmanjševalo. K zmanjševanju števila sužnje je pripomogla tudi nizka povprečna starost sužnje, kar pa je vplivalo na manjšo reprodukcijo, na to pa so vplivale tudi vojne. Zaradi zmanjševanja njihovega števila je prišlo do kupovanja sužnje v barbarskih deželah, zaslužnjevanja z ugrabitvami v notranjosti države (v zgodnji cesarski dobi so bile močne policijske sile, ki so to preprečevale, vendar je do tega pojava zopet prišlo v 3. stol.), kupovanja otrok in samozaslužnjevanja. Vsekakor je bilo število sužnje v zgodnji cesarski dobi veliko. Tako imamo npr. ohranjen podatek, da je neki bogataš imel kar 4.116 sužnje, glede na stanje cen pa lahko ugotovimo, da proces padanja njihovega števila le ni bilo tako velik, kajti cene iz obdobja pozne republikanske dobe so bile podobne tistim iz cesarske dobe. Pri tem so cene variirale od 2.000 dinarjev oz. 8.000 sestercev za izobražene sužnje vse do 200 dinarjev oz. 800 sestercev za otroke in sužnje nezmožne težjih fizičnih del.

Glede na izkušnje iz republikanske dobe, so v cesarski dobi začeli sužnje glede na etično poreklo mešati med seboj, da ne bi zopet prihajalo do uporov.

V Atenah konec 5. stol. BC je bila cena sužnja približno 200 drahem (drahma je bila kasneje izenačena z rimskim dinarjem) za to vsoto pa se je dalo dobiti 3-4 krave oz. vole, 10-15 ovc, 20 koz, 2 skromni kmečki hiši, hišo z vrtom, medtem ko je prava kmetija od katere se je dalo solidno živeti stala 6-10 krat več kot suženj.

Iz obdobja Rima so nam ohranjene nakupne pogodbe Transilvanskega rudnika iz 2. stol. AD (med leti 140-160) iz katerih je razvidno, da je sužnja stala 205 in 420 dinarjev, suženj pa kar 600 dinarjev. V treh primerih je cena sužnja višja od polovice hiše, v povprečju pa dosega ceno ene hiše. V provinci Daciji cena hiše dosegala ceno 1-2 sužnja kot približno 500 let prej v Atenah. Tako lahko vidimo, da je bila investicija nakupa sužnja dokaj velika, primerljiva z nakupom avtomobila višjega srednjega razreda v

Sloveniji. Drugače so bili sužnji v Antiki dražji kot v moderni dobi, ko je npr. cena v 90-ih letih v Monzabiku bila 50-100 dolarjev oz. 3-4 krave, medtem ko cena zemljišča ni primerljiva. Trgovina med J in S Galijo je dosegla že takšne cene, da so bili Kelti na S zaradi zasvojenosti z vinom pripravljani menjati enega sužnja za eno amforo vina - 40 l.

Največji vzrok za suženjstvo je bilo vojno ujetništvo. Tako naj bi Cezar ob zaključku galske vojne zaslužnil kar milijon ljudi, kasneje pa naj bi številke variirale med 50.000 in 150.000 ujetniki. Takšne vojne so bile osvojitve Britanije, Dačanska vojna pod Trajanom, Judejska vojna (zaslužnili 97.000 ljudi), zadušitev Judejskega upora pod Hadrijanom in mnoge druge, država pa je nato ta plen prodala.

Otroci sužnjev, kot domači sužnji, so imeli višjo ceno na trgu, ker se jih je smatralo za že vzgojene in manj problematične. Samozaslužjenje pa je bilo prisotno predvsem v Mali Aziji.

Največji trg s sužnji v republikanski dobi je bil Delos, za območje Balkana in okoliških dežel pa je bila v cesarski dobi pomembna Akvileja. O trgih na katerih je potekala prodaja in kupovanje sužnjev nam je ostalo več virov oz. napisov. Ko so sužnje pripeljali v te kraje so jih najprej poslali v kopališče, kjer so jih očedili, nato so jim z belilom pobarvali podplate in jih odgnali na trg. Tam so jih postavili na odre, ki so bili v nekaterih primerih tudi vrteči, ob njih je stal izklicevalec cene, pod odrom pa so bili kupci (prodaja in nakup je potekala kot kasneje v Ameriki). V Rimu so poleg glavnega trga obstajali tudi posebni specializirani trgi namenjeni pedofilom, homoseksualcem, ...

Epigrafski viri nam npr. sporočajo, da je suženje stal na odru, poleg njega je bil izklicevalec cene, medtem ko je bila pod njima masa ljudi. Pompejska freska npr. prikazuje deklico z tablico okoli vratu, na kateri so bile napisane lastnosti blaga (starost, posebne lastnosti, napake, ...).

Trgovci z sužnji so se imenovali MERCATOR VENARIKUS oz. MANGO, kar pomeni sleparskega oz. trgovca z slabim slovesom. Ti trgovci so prikrivali napake sužnjev, tako da jih niso napisali na tablice, katere so nosili okoli vratu, kar pa je bilo z zakonom prepovedano. Če se je pokazalo, da je bil suženj ob nakupu bolan, nagnjen k potepanju, begu ali kraji je kupec od prodajalca lahko iztržil dvojno kupnino. Pogodbe iz Transilvanije so tako vsebovale tudi akt v katerem je bilo b nakupu garentirano, da je il suženj zdrav, da ni tatinski, ne povzroča šode, se ne potepa in ne beži.

Slike pa nam prikazujejo kako so novi gospodarji svoje blago odpeljali domov. V eni roki so imeli palico v drugi pa preko verige na ovratnico priklenjena dva sužnja.

Sužnje se je uporabljalo v vseh gospodarskih sektorjih rimske države:

- kmetijski sektor

V tem sektorju je bilo zaposlovanje najbolj množično, ohranjene pa imamo tudi agrarne spise, ki nam prikazujejo uporabo sužnjev v J Italiji na velikih senatorskih posestvih. Plinij nam sporoča, da se je neki osvobojenec pod vlado cesarja Avgusta hvalil, da ima čez 200.000 glav drobnice, čez 60.000 glav govedi in nad 4.000 sužnjev.

Sama množičnost in uporaba sužnjev pa je bila odvisna od geografskega področja in vrste pridelkov, ki so jih tam gojili (nasadi oliv, vinogradništvo, ...), ker pa so bila dela povečini sezonskega značaja so nekateri gospodarji najemali suženjsko delovo silo in svobodne ljudi. Kar pa se tiče delovnih pogojev in način nastanitve za pastirje pa ni bilo razlik med sužnji ali svobodnimi ljudmi, ki so opravljali to delo. V tej panogi je bil en suženj - pastir zadolžen za 80-100 glav ovc, medtem ko sta bila v konjereji dva sužnja zadolžena za 50 konj. Ti sužnji pastirji so bili tudi oboroženi, tako da so lahko varovali čredo pred razbojniki ali pa pred zvermi; zaradi svobode, ki so jo imeli in pa orožja katerega so posedovali, pa se jih je večkrat smatralo za začetnike vstaj, v katere so nato pritegnili tudi poljedelske sužnje.

Delo poljedelskega sužnja je bilo sorazmerno težje in je spominjalo na delo na plantažah, sami lastniki pa so si prizadevali, da bi jih čim bolj izkoristili. Največ sužnjev je bilo potrebno zaposliti za obdelavo vinogradov, to delo pa se je smatralo tudi za zelo naporno zaradi česar je večkrat prihajalo do begov. To so kasneje preprečili tako, da so vse sužnje za delo v vinogradih okovali v verige. Vendar pa je kljub večjemu številu uporabljenih sužnjev bila to zelo donosna panoga. Avtorji iz zgodnje cesarske dobe

so bili do takšnega ravnanja z sužnji v vinogradih zadržani, medtem ko je bilo takšno ravnanje za pozne republikanske pisce popolnoma samoumevno. Sorazmerno težko je bilo tudi delo v oljčnih nasadih in to predvsem takrat, ko je prišlo do predelave oliv v olje.

Za sužnje, ki so povzročali težave so bile organizirane posebne delavnice oz. ječa, kjer so v kletnih ali podzemnih prstorih z okni zelo visoko, opravljali težka in monotona dela.

Življenske razmere poljedelskih sužnjev in tistih iz kazenskih delavnic so bile zelo slabe, seveda če izvzamemo sužnje, ki so delali v kamnolomih in rudnikih. Živel so v skupinah po 10 glede na panogo katero so opravljali - npr. orači, v majhnih prostorih velikih 8 m². Izhodi iz teh prostorov so bili ozki in so te najprej pripeljali na dvorišče, ker pa so bili pod stalnim nadzorom predsužnjev, pobeg praktično ni bil mogoč. Delo poljedelskih sužnjev bi tako lahko primerjali z delovnimi taborišči kot jih poznamo iz 20. stol., medtem ko pa bi delo v rudnikih in kamnolomih lahko primerjali z uničevalnimi taborišči 20. stol.

Število epigrafskih virov iz podeželja je redkejše od tistih iz mest, tako da nam ti ne omogočajo tako podrobnega pogleda v to temo. Poleg tega pa se kaže, da je število sužnjev upadalo čim bolj se oddaljujemo od mediterana k čemur pa je pripomoglo tudi večje število delovne sile oz. kolonov v teh oddaljenih pokrajinah.

- kamnolomi in rudniki

Tudi v teh dveh panogah je bilo zaposlovanje množično, vendar je bil poleg profita namen tudi uničenje ljudi. Tako nam zapisi iz Nubije kažejo, da so v tistih rudnikih zlata delali kriminalci, ki so bili med delom, ki je v smenah potekalo 24 ur, vklenjeni v verige in močno zastraženi. V cesarski dobi so zaradi povečanja števila rudnikov začeli zaposlovati tudi svobodnjake.

Iz virov nam je znana tudi struktura delavcev v rudnikih. Glavni namen lastnika je bil dobiček. Sami delovni pogoji so bili težki, ker pa so bili sužnji dragi, je bil namen lastnika, sužnja ohraniti živega, zaradi česar so zanje skrbeli s pravo hrano, obleko, prenočiščem in podobnim. Kasneje so v rudnikih zaposlovali celo ženske in otroke, v času preganjanja kristjanov pa tudi kristjane.

V sekundarni gospodarski dejavnosti so bili sužnji najpogosteje zaposleni v:

- masovni proizvodnji keramične posode in opeke

V obdobju antične Grčije je bila ta proizvodnja keramičnih izdelkov predvsem domena svobodnih ljudi. Stanje v tem sektorju nam je znano preko odkritih delavnic, kakršna je bila npr. odkopana v Areci. Poznano nam je preko 110 delavnic iz pozne cesarske dobe, katere je imelo okoli 40 podjetnikov, od katerih je vsak imel približno po 600 sužnjev. Med mojstri v tej dejavnosti se pojavljajo tipična suženjska imena, vendar pa so ti morali biti izobrazeni, kajti delo je bilo naporno. Pojavljajo se tudi sužnji, ki so bili sužnji dveh gospodarjev.

Poleg sužnjev je v tej dejavnosti delalo tudi več osvobodencev od katerih so se nekateri pojavljali sprva označeni kot sužnji in kasneje kot osvobodenci. V S pokrajinah se je v tej proizvodnji zaposlovalo več svobodnih ljudi in manj sužnjev. Če pogledamo proizvodnjo amfor, lahko ugotovimo, da je njihova glavna proizvodnja potekala izven Italije in da so bili obrati, ki so jih proizvajali pojmovani kot veleobrati - iz Egipta nam je ohranjena pogodba o naročilu 8.000 amfor nosilnosti 10, 20 in 100 litrov in pogodbe iz Galije, katerih naročila variirajo od 200 pa vse do 4.000 amfor.

Pečati na opeki, kot tudi na keramiki, so se pojavili v pozni cesarski dobi. Iz njih lahko izveno marsikatero pomembne podatke o proizvodnih obratih. V 1/2 1. stol. je bilo v Italiji v proizvodnji opeke zaposleni večinoma sužnji, medtem ko se je 50 let kasneje ta delež nekoliko spremenil in izenačil z svobodnim prebivalstvom zaposlenim v tej panogi, pojavili pa so se tudi sužnji, ki so imeli svoje sužnje. Pogoji dela v teh obratih so nam bolj malo poznani, ohranjene so nam le predpisane norme. Tako je en suženj iz Siscije moral na dan proizvesti 220 opek; prvi dan poleti so vsi sužnji dosegli normo, medtem ko sta jo dva jeseni presešla, druga dva pa jo nista izpolnila. Za področje S provinc nam niso poznani nobeni podatki o zaposlovanju sužnjev. Poznana pa nam je norma iz vojaške opekarne III. legije nastanjene v Regensburgu, kjer je moral vojak na dan proizvesti 110 opek.

Na slovenskem ozemlju nam je poznanih več nahajališč keramike.

- gradbeništvo

Tudi v tej panogi so zaposlovali tako sužnje kot tudi svobodno delovno silo. Razlika je bila večinoma le ta, da so sužnji opravljali težja in bolj nevarna dela, vendar vedno ni bilo tako. Taki primeri so npr. ko je bil suženj izobražen gradbenik in je zato lahko nadzoroval neukega svobodnega delavca, ki je bil praktično uporabel le za nošenje opek. Ljudje različnih poklicev, ki so sodelovali v gradbeni operativi - zemljemerci, zidarji, tesarji, kamnoseki in drugi so nastopali pod skupnim imenom rokodelci oz. FABRI/FABER. Obstajala so tudi društva COLEGIUM FABRUM, v katere so bili vključni vsi ne glede na družbeni status - sužnji ali svobodni, kajti edino merilo je bilo znanje.

Stavbe po zakonu niso smele presežati 25 m v višino, pri njihovih gradnjah pa so uporabljali tudi žerjave.

Gradbeništvo in sorodne dejavnosti so na slovenskem dobro raziskane kljub temu, da viri iz našega ozemlja ne omogočajo vpogled v socialno strukturo.

- proizvodnja tkanin in oblačil

To je bilo fizično težko in umazano delo. Pri njem gre za pranje volne, njeno sušenje, barvanje, valjanje, tkanje in izdelavo tkanin. Ohranjene pogodbe nam kažejo strokovno izobraževanje sužnjev in svobodnih delavcev zaposlenih v tej panogi. Mogoč je bil tudi najem sužnjev, čemur pa je nato praviloma sledilo močno izkoriščevanje le teh. Ohranjena pogodba iz Egipta nam prikazuje postopek najema sužnje za eno leto po ceni 400 drahem (s tem denarjem je lastnik sužnje lahko kupil novo sužnjo). Ta sužnja je nato čez dan morala tkati, ponoči pa še peči kruh.

Delovni pogoji v tekstilni manufakturi so bil slabi. Delavnica nam je ohranjena v Pompejih, kjer pa je na freskah tudi prikazan postopek dela. Sorazmerno dobro nam je poznano delo valjarjev - FULLO, ki so bili zadnji v fazi pridobivanja tkanine. Tej fazi je sledilo le še pranje in barvanje. Sam postopek predelave volne in izdelave tkanine je zahteval veliko vode. Najbolj cenjen je bil PURPURARIUS, delavec, ki je znal uporabljati škrlatno barvo pridobljeno iz školjk.

Tekstilni delavci - CENTONARII so se povezovali tudi v tekstilna društva, kakršna poznamo tudi iz Emone in Akvileje.

- proizvodnja usnja in usnjenih izdelkov

Viri iz tega področja so maloštevilni, delovni pogoji so bili težki, potrošnja usnjenih izdelkov, predvsem v vojski, pa je bila velika njihova izdelava pa množična. Čevljarji so bili poimenovani SUTORJI.

- predelovanje kovin oz. metarulška dejavnost

Uporaba sužnjev v tej panogi je bila velika, ohranjeni pa so nam napisi, ki pričajo, da so sužnji delali v kovnicah denarja. Iz ohranjenih popisov kovnic lahko vidimo, da so nadzorno osebe sestajali osvobodenci, medtem ko so bili delavci tako sužnji kot tudi osvobodenci. Tako je bil v manjši kovnici denarja postopek izdelave razdeljen na tri skupine. V prvi skupini so bili pečatorezci - SIGNATORES od katerih je bilo 12 osvobodencev in 5 sužnjev - SERVI, v drugi skupini so bili postavljalci kovine - SUFPOSTORES od katerih je bilo 7 osvobodencev in 4 sužnji, v tretji skupini pa so bili izdelovalci novcev - MALLIATORES, katerih naloga je bila, da so z enim močnim udarcem morali skovati novce. V tej skupini je bilo 11 osvobodencev in 21 sužnjev. Skupno 60 ljudi je v temu obratu opravljalo eno delovno operacijo.

O kovaški obrti na slovenskem ozemlju nam priča napis iz Celeie, ki je seznam kovaškega ceha z 90 ljudmi oz. rokodelci, ki so obdelovali kovino.

V terciarnem sektorju so bili sužnji zaposleni v:

- dejavnostih, ki so se ukvarjale z denarjem, prometom in trgovino

Denarne posle so večinoma upravljali pripadniki plemiškega razreda, medtem ko so bili sužnji predvsem zadolženi za knjigovodstvo in pregledovanje denarja - če ni slučajno obrezan. Nastopali pa so

tudi kot pomočniki bankirjev, sodelovali so v trgovini na dolge razdalije, ... Če sodimo po epigrafskih verih lahko rečemo, da so se s temi dejavnostmi ukvarjali predvsem osvobodenci.

- intelektualnih poklicih - učitelji

Sužnji so bili uporabljeni kot učitelji elementarnih znanj. Ta poklic je bil slabo plačan in ravno zato so zanj angažirali potrebno izobražene sužnje, ki so se v tej vlogi pojavili že zgodaj. V temu poklicu so redko obogateli, vendar pa obstajajo primeri. Svetonij med 24 grammatiki navaja kar 11 takšnih, ki so bili suženjskega porekla. Cenjeni so bili predvsem takšni, ki so bili dvojezični iz dvoliterarni.

Med takšne intelektualne poklice se je prišteval tudi zdravniški poklic, katerega so v antični Grčiji opravljali le svobodni ljudje, ki pa so imeli sužnje kvečemu za asistente. V rimski dobi je ta poklic opravljalo tudi več sužnje, ki so bili zaposleni kot cesarski, vojaški ali pa privatni zdravniki. Prihajalo je tudi do specializacij in tako so nam poznani kirurgi, specialisti za sluh, okulisti in tudi športni zdravniki, ki so se označevali po športnih klubih v katerih so delovali. Ti zdravniki so imeli tudi pomožno osebje npr. babice, ki so imele relativno ugleden položaj, nekatere pa so tudi obogatele in imele svoje lastne sužnje. Poznani so nam tudi veterinarji.

Pri nas nimamo nobenega napisa, ki bi omenjal zdravnika, vendar pa so trije delovali v Akvileji in eden v Korduntu v Avstriji, za katerega pa vemo, da je bil V izvra.

- sužnji kot služabniki in vzgojitelji

Vzgojitelji se večkrat omenjajo zato ker so bili preko vzgoje otrok v tesnejših stikih s svojim gospodarjem, kot npr. neki poljski suženj. Posledično verjetno tudi zaradi tega pa dobimo dosti predstavitelj njihovega dela v literaturi tistega časa, kjer se umenja da so bili tudi neke vrste služničar oz. so skrbeli za postreežbo.

Osebje v kuhinji so sestavljali kuharji in nakupovalci, obstajali so sužnji, ki so bili zadolženi za spremljanje svojega gospodarja in sužnji ki so skrbeli za vzrejo otrok kamor bi lahko prištevali tudi dojilje (te v literaturi mnogokrat nastopajo kot starejše ženske), vendar so se poleg suženj s tem delom ukvarjale tudi svobodne ženske. Znanе pogodbe za najem dojilj se nanašajo na obdobje od šest mesecev pa do dveh let in pol, pri tem pa niso skrbele le za gospodarjeve otroke, vendar tudi za suženjske. Če je otrok za katerega je skrbel umrl, je morala dojilja, brez doplačila, dojeti drugega, nadomestnega otroka. Če pa se je ugotovilo, da je bila ona kriva za smrt tega otroka je bila po zakonu pribita na kol. Ohranjenih nam je več nagrobnikov dojilj, eden iz Kölna pa prikazuje žensko kjer doji otroka, na drugem prizoru pa ga postavlja v posteljico. Tacit in še nekateri drugi rimski misleci pa so bili bolj odklonilnega mnenja do dojilj, kajti trdili so, da bi ženska sama morela skrbeti za svojega otroka.

Vzreja otrok do šestega leta starosti je bila domena ženskega personala, nakar so to vlogo prevzeli pedagogi oz. drugi sužnji, ki so imeli to nalogo, da so otroka peljali v šolo, ga tam pri pouku počakali in ga nato varno pripeljali domov.

- sužnji, ki so skrbeli za zabavo pri slovestnostih

Sužnji, ki so se ukvarjali s to dejavnostjo so skrbeli za popestritev z glasbo, akrobatskimi nastopi in igrami. V grški dobi je o teh sužnjih pisal tudi Ksenofont, prav tako pa nam je ohranjenih mnogo virov iz obdobja Rima. Premožni ljudje so večkrat vzdrževali svoje lastne skupine, medteko ko je obstajalo tudi najemanje skupin, ketere so sestavili trgovci s sužnji. Poleg sužnje, so nastopali tudi osvobodenci, ki pa so z nastopanjem izgubili svoj ugled, kajti ta poklic je veljal za sramotnega.

Iz Akvileje so nam ohranjeni napisi o neki ženski, katero so častili kot deseto muzo, iz Vironuma na Koroškem pa nam je iz 2. stol. poznana Homerista, ki se je po vsej verjetnosti ukvarjala z recitiranjem epov z mitološko vsebino.

- spolno izkoriščanje suženj v bordelih

Iz antične Grčije nam je poznana tempeljska prostitucija, medtem ko pa so v Rimu to funkcijo prevzele javne hiše - LUPERNARIA, gostišča prenočišča, ceste ali pa so se te usluge ponujale tudi v navadnih tuginah, kot neki produkt. Sužnjam v ta namen je bil njen status določen že ob nakupu,

imenovane pa so bile PORNE, HETAI oz. vlačuge. Središča prostitucije so bila v velikih pristaniških in trgovskih mestih, v tej panogi pa so prevladovala dekleta iz Španije in V. V Rimu pa je bila poznana tudi otroška prostitucija, ki pa ni bila tako razširjena kot danes. Zvodništvo je veljalo za nečastni poklic, cesar Hadrijan pa je nato tudi prepovedal prodajo sužnj v ta namen. Javna hiša nam je ohranjena tudi iz Pompejev, kjer so na stenah tudi freske z nedvomljivimi prizori. Z tem delom se je dalo dobro zaslužiti, zato se je kot stranska dejavnost začelo pojavljati v gostiščih in prenočiščih, kjer pa se je njeno opravljanje poskušalo preprečiti. Rimska vojska je verjetno sama organizirala potojoče javne hiše, ki so bile imenovane kot umetniške skupine. Tako nam neki zapis iz Egipta kaže, da se je ena takih umetniških skupin za 9 mesecev naselila v vojaškem taboru. Pridevniki popisa moških in žensk iz te skupine kaže na to, da naj bi moški bili gledališko osebje, ženske pa po vsej verjetnosti prostitutke.

Na uvoz sužnj v ta namen so bile postavljene davčne tarife. Tako je cesar Kaligula kot davek zahteval sredstva enega srečanja na dan.

- sužnji kot gladiatorji in tekmovalci

Ta skupina sužnj je najbolj raziskana. Prvotno so imele gladiatorske igre religiozno vsebino, kajti odvijale so se tudi ob pogrebih, uvedli pa so jih Etruščani. Religiozna vsebina se je kmalu izgubila in začele so se organizirati z namenom dviga priljubljenosti človeka kateri jih je organiziral. V ta namen so se uporabljali vojni ujetniki, sužnji in tudi svobodni ljudje. Zgodaj se je pojavila tudi kritika teh iger. Gladiatorji so za svojo boginjo častili Nemesis. Glede na oborožitev so bili gladiatorji organizirani v različne skupine - FAMILIE. Izšolani gladiatorji so dosegli vrednosti tudi 1.000 dinarjev.

Javne igre pa niso vsebovale le gladiatorskih iger, ampak tudi poboje vojnih ujetnikov, medsebojne boje le teh, sežige pri živem telesu, križanja, izpostavitve divjim zverem, tudi organizirane pomorske bitke znotraj anfiteatra. Z takšnimi usmrčitvami se je pričelo v Avguštinski dobi, ko so nekega razbojnika, kar na mestnem trgu, vrgli v, za ta dogodek narejeno, kletko z sestradanimi levi.

Kot gladiatorji so sodelovale tudi ženske. Rimski intelektualci od Seneke dalje so igre kritizirali, zaradi stroškov pa jih je poskušal omejiti že Mark Avrelij.

Dirke so prirejali le tam kjer je bil v ta namen zgrajen hipodrom, ker pa so si lahko privoščili le v velikih mestih; v naši bližini v Akvileji, Solunu in Sirmiju. Z konji so dirkali sužnji, kajti sam poklic je veljal za sramotnega. Tukaj so se Rimljani zopet razlikovali od Grkov za katere je bil šport domena čistokrvnih svobodnih Grkov in je bil močno cenjen, za razliko od Rimljanov. Organizirale so se tudi navijaške skupine, ki so imele tudi politični predznak.